

Karianne Røren Kleven

En historisk parentes?

Kristendomsfaget i allmueskoleloven av 1860

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13

Veileder: Pål Thonstad Sandvik

Mai 2023

Karianne Røren Kleven

En historisk parentes?

Kristendomsfaget i allmueskoleloven av 1860

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13

Veileder: Pål Thonstad Sandvik

Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1: INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING.....	1
1.1 TIDLIGERE FORSKNING.....	2
1.2 FREMGANGSMÅTE OG KILDE.....	3
1.3 ALLMUESKOLEN I NORGE BLIR TIL.....	3
KAPITTEL 2: TO LOVFORSLAG OG KIRKEKOMITÉENS INNSTILLING	5
2.1 NYE REFORMTANKER OG PEDAGOGISKE IDEER.....	5
2.2 KRISTENDOMMENS ROLLE I SAMFUNNET PÅ 1800-TALLET	6
2.3 LOV OM ALLMUESKOLEVESENET PÅ LANDET 1860	7
2.4 GRUNNLAGET FOR NY LOV.....	8
2.5 UTARBEIDELSEN AV ALLMUESKOLELOVEN	10
KAPITTEL 3: STORTINGSBEHANDLINGEN AV ALLMUESKOLELOVEN §5	12
3.1 KIRKEKOMITÉENS INNSTILLING OG FORHANDLINGENE AV ALLMUESKOLELOVEN	12
3.1.1 ODELSTINGETS FORHANDLINGER BEGYNNER.....	13
3.1.2 LAGTINGET MOTTAR BEMERKNINGER FRA ODELSTINGET	16
3.1.3 FORHANDLINGER I ODELSTINGET 16.MARS 1860	18
3.1.4 FORHANDLINGER I LAGTINGET 21.MARS 1860	20
3.2 ET ØNSKE OM BIBELHISTORIE, TROS- OG PLIKTLÆRE.....	22
3.3 NISSENS REFORMTANKER FOR ALLMUESKOLEN PÅ LANDET	23
3.4 ALLMUESKOLENS FORMÅL I ENDRING.....	24
3.5 ET MØNSTER I STEMMEGIVNINGEN?	26
4.0 OPPSUMMERING OG AVSLUTNING.....	27
KILDER OG LITTERATUR	30
BIBLIOGRAFI.....	30
OFFENTLIGE DOKUMENTER.....	31

KAPITTEL 1: INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING

Christian VI av Danmark-Norge initierte den første forordningen om allmueskolen på landet i Norge. Han var inspirert av den pietistiske bevegelsen som oppstod i Tyskland på slutten av 1600-tallet. Dermed ble pietisme innført i Norge og allmueskolens formål var å gi barna en kristen og moralsk oppdragelse. Allmuens barn i Norge skulle lære ferdigheten å lese slik at de kunne nyte godt av å lese bibelen og salmebøker. Fra den første forordningen om allmueskolen i 1739 tok det mange år før det i 1827 kom en ny lov til allmueskolen på landet. Dens formål var fortsatt å gi en religiøs og moralsk oppdragelse, men det ble tilføyet undervisning i allmennyttige fag der det kunne være hensiktsmessig. Utover på 1800-tallet oppstod det nye pedagogiske tanker og ideer som ga inspirasjon til reformarbeid av skolen. Da loven om allmueskolevesenet på landet kom i 1860 var *allmenndannelse* et begrep som ble innført med loven. Nytt ved denne loven var bestemmelsen om spesifikk fagutvidelse ved innføring av historie, naturkunnskap og geografi. I ettertid har loven blitt kalt både norsk utdanningshistories 1814 og 1884.¹

Oppgaven skal behandle lov om allmueskolevesenet fra 1860 studeres, nærmere bestemt paragraf fem punkt *b*. Denne paragrafen hørte til lovens kapittel som omhandlet *den lavere allmueskoles innretning*. Paragraf fem var av stor betydning da den sa hva allmueskolen skulle inneholde av fag. I den endelige loven inneholdt §5 seks punkter, hvorav punkt *b* var kristendomskunnskap. I oktober 1859 ble det fremstilt to lovforslag på stortinget som kirkekomitéen brukte som utgangspunkt i utarbeidelsen av innstillingen. Begge lovforslagene og kirkekomitéen sin innstilling inneholdt faget *Christendomskundskap* hvor det fulgte en parentes som spesifiserte hva faget skulle inneholde. Denne parentesen inneholdt «Bibelhistorie, Troes- og Pligtlære, Bibellæsning, Udenadslære af Psalmevers». Denne bestemmelsen av innholdet i parentesen ble tema for diskusjon både i Odelstinget og Lagtinget. Det ble blant annet argumentert for at kristendomskunnskap var allmueskolens viktigste fag. På den andre siden av debatten var en frykt for at innholdet i parentesen ville oppta for mange timer av kristendomsundervisningen. Bestemmelsen om innholdet i parentesen uteble i den endelige loven.

I denne teksten studeres det nærmere hvilke argumenter som lå til grunn for at parentesen med bestemmelsen om innholdet i kristendomsfaget ble tatt bort. Utgangspunktet for oppgaven vil være den kongelige proposisjonen, lovforslag fra Hartvig Nissen,

¹ Telhaug, A. O. & Mediås, O. A. (2003) *Grunnskolen som nasjonsbygger: fra statspietisme til nyliberalisme*. Abstrakt forlag: 55; Tønnessen, L. K. B. (2004). *Norsk utdanningshistorie: en innføring med fokus på grunnskolens utvikling*. Fagbokforlaget: 27

kirkekomitéens innstilling, og forhandlingene i Odelstinget og Lagtinget. Oppgavens mål blir dermed å undersøke hvordan synet på kristendomsfaget ble fremstilt i forhandlingene, samt hvilken innvirkning det fikk for allmueskolens formål.

1.1 TIDLIGERE FORSKNING

Det er skrevet om allmueskolens historie i flere store verker. Det er interessant hvordan mye av utdanningshistorie er skrevet av pedagoger fremfor historikere. Et sentralt arbeid Hans-Jørgen Dokka sin bok fra 1967. Boken *Fra allmueskole til folkeskole: studier i den norske folkeskoles historie i det 19-århundre* er et stort stykke arbeid som utgjorde hans doktoravhandling.² Denne boken er relevant på bakgrunn av hans dypdykk i den norske skoles historie og særdeles grundige opplysninger om allmueskoleloven av 1860. Arbeidet er i stor grad basert på studier av primærkilder fra samtiden. Et annet verk brukt i denne sammenheng er Høigård og Ruges bok *Den norske skoles historie: en oversikt*. Utgangspunktet for denne boken er Einar Høigårds forelesninger ved universitetet i Oslo før andre verdenskrig. Høigård var motstandsmann under krigen og etter hans død i 1943 fortsatte Herman Ruge arbeidet som endte i nevnt bok.³ I denne konteksten gir Høigård og Ruges verk grunnleggende opplysninger som er av verdi for allmueskoleloven av 1860. Alfred Oftedal Telhaug og Odd Asbjørn Mediås ga ut et verk i 2003 kalt *grunnskolen som nasjonsbygger – fra statspietisme til nyliberalisme*. Denne boken utforsker de politiske, økonomiske og kulturelle særtrekkene i ulike perioder i den norske utdanningshistorien.⁴ Liv Kari B. Tønnesen har skrevet to bøker om norsk skolehistorie. Spesielt boken *Norsk utdanningshistorie: En innføring med fokus på grunnskolens utvikling* fra 2004 setter søkelys på grunnskolens utvikling fra 1700-tallet.⁵

Til tross for at mye av utdanningshistorien i Norge er skrevet av pedagoger, har likevel temaet om norsk skolehistorie vært av interesse for historikere. Hans Try sin bok *To kulturer; en stat: 1851-1884* fra 1995, utforsker gitte periode med et perspektiv på kulturelle og religiøse ulikheter. Allmueskolen blir i denne sammenhengen et virkemiddel for å bygge den nasjonale identiteten i Norge.⁶ Anne Lise Seip sin bok *Nasjonen bygges: 1830-1870* fra 2005 handler om da Norge begynte å ta form som nasjonalstat. Den utforsker politiske, økonomiske og sosiale endringer i denne perioden, hvor skolehistorie er en del av dette.⁷

² Dokka, H.-J. (1967). *Fra allmueskole til folkeskole. Studier i den norske folkeskoles historie i det 19. hundreåret*. Universitetsforlaget.

³ Høigård, E. & Ruge, H. (1971). *Den norske skoles historie: en oversikt* (3.oppl). Cappelen.

⁴ Telhaug & Mediås 2003

⁵ Tønnesen 2004

⁶ Try, H. (1995). *To kulturer; en stat: 1851-1884, Norges historie* (3. utg. Bd. 11) Cappelen.

⁷ Seip, A. L. (2005). *Nasjonen bygges: 1830-1870*, Aschehougs norgeshistorie, (Bd. 8) Aschehoug.

Det er dog lite som har blitt skrevet om forhandlingene i Odelstinget og Lagtinget til allmueskoleloven fra 1860. I boken til Dokka er det nevnt hovedargumentene til hvorfor tilføyselsen av nye fag var viktig i forhandlingene. I tillegg er det skrevet en kort oppsummering fra forhandlingene i Odelstinget og Lagtinget om innholdet i parentes. Imidlertid blir det ikke vist til noen utfyllende argumenter om forhandlingene av innholdet i parentes.

1.2 FREMGANGSMÅTE OG KILDE

Kildematerialet som blir brukt i denne teksten er en kongelig proposisjon, Hartvig Nissens lovforslag, kirkekomitéens innstilling og forhandlinger i Odelstinget og Lagtinget. Kildene blir presentert i kronologisk rekkefølge videre i teksten. Det første som ble relevant å undersøke var den kongelige proposisjonen. Deretter var det nødvendig å se på lovforslaget fra Hartvig Nissen som bygget på den kongelige proposisjonen. Videre var det nødvendig å undersøke kirkekomitéens innstilling som bygget på de nevnte lovforslagene. Til slutt ble forhandlingene i Odelstinget og Lagtinget aktuelt å ta for seg. Her ble det undersøkt hvilke argumenter som lå til grunn for den ferdigstilte loven. Sett i sammenheng med problemstillingen for oppgaven er det §5 punk *b* som blir undersøkt i nevnte kildemateriale. Kildematerialet ble valgt ut med utgangspunkt i informasjonen som var relevant for å kunne besvare problemstillingen på en tilfredsstillende måte.

Dokumentene og kildene som blir brukt i denne teksten er av høy kildeverdi og regnes som gode kilder. Alle kildene er offentlige dokumenter som kan betraktes som metodologisk pålitelige. Likevel er det viktig å skille mellom dokumentenes ulikhet. Den kongelige proposisjonen og kirkekomitéens innstilling er offentlige tekster utgitt av myndighetene på daværende tidspunkt.⁸ Lovforslagene og innstillingen er nøkterne når det gjelder både form og innhold. Stortingsforhandlingene derimot er preget av retorikk og personlige formuleringen som kan være vanskelig å skille fra presise saksopplysninger. For å forstå valgte paragraf i lov om allmueskolevesenet på landet av 1860 er det nødvendig å se proposisjonen, innstillingen og stortingsdebatten som betydningsfulle kilder med ulik kildeverdi.

1.3 ALLMUESKOLEN I NORGE BLIR TIL

På slutten av 1600-tallet i Tyskland vokste pietismen frem som ny kristendomsvekkelse. Den kristne retningen var et motsvar til ortodoksien og dens belæring. Med pietismen oppstod nye

⁸ L. Melve (2018). Kildekritikk – en kort historikk. I L. Melve & T. Ryymän (red.), *Historikerens arbeidsmåter* (s. 35-43). Universitetsforlaget: 36

tanker om at menneskelivet skulle leves med hengivelse til Gud gjennom fromhet og en særlig moralsk skikk. Det nye testamentet ble brukt både som lærebok og som veiledning til hvordan menneskelivet skulle leves. Christian VI, kongen av Danmark-Norge, var særlig interessert og inspirert av denne bevegelsen og brakte den med seg til Norge. Telhaug og Mediås skriver at allmuen, særlig befolkningen i bygdene, ble sett på som «doven og dum».⁹ Som følge av dette ble konfirmasjon innført i 1736 slik at alle barn og unge voksne i samfunnet skulle få en kristen og moralsk oppdragelse.

I 1739 ble den første forordningen om allmueskoler på landet i Norge innført, med formål om å sikre barna leseferdigheter for å stå til konfirmasjon. Den pedagogiske tanken var at alle barna skulle få en opplæring i moralsk kristendom, hvor målet var å leve livet i tjeneste til Gud. I tillegg ble pietisme en inngangsdør til samfunnslivet da den koblet arbeidsetikk til den religiøse troen. Elevene skulle lære å lese i salmebøker og i bibelen etterfulgt av kristendomskunnskap fra luthersk katekisme i form av Pontoppidans forklaring.¹⁰ Pontoppidans forklaring var en bok samlet med 757 spørsmål som skulle læres utenat samt formidle en felles tro, kultur og kunnskap. Tønnessen skrev at pedagogisk sett var den langt forut for sin tid da den var strukturert med spørsmål og svar.¹¹ I 1741 kom det en endring av denne loven i form av en plakat, som gjorde at prestene bestemte sammen med bøndene hvordan bevilgningen til skolen skulle foregå. I årene tidligere var bøndene særs utilfreds med at de selv måtte betale utgiftene til skolen.

I allmueskolene på denne tiden omhandlet undervisningen lesing og kristendom. Det var presten som avgjorde minimumskravet i hver bygd for å stå til konfirmasjon.¹² Skolegangen var avgrenset til minimum tre måneder i året. I tillegg var skolene i hovedsak en omgangsskole hvor læreren reiste rundt i bygdene og underviste. Den første forordningen førte med seg mange klager fra ulikt hold. Bøndene ville helst at barna skulle arbeide på gården og følgelig mente de at utgiftene til skolen var unødvendig. Lærerne irriterte seg over dårlige lønninger og at de var uønsket i bygdene hvor undervisningen foregikk. Til slutt klagde prestene over dårlige lærere og skoleforsømmelsen fra foreldrene både mot Guds ord og holdningen de viste til samfunnet.¹³

I 1827 kom det en ny lov som gjaldt allmueskolen på landet. Skolen var fortsatt en omgangsskole hvor den obligatoriske skolegangen var noen få måneder i året.¹⁴ Lærerne var

⁹ Telhaug & Mediås: 36f

¹⁰ Myhre, J. E. (2015). *Norsk historie 1814-1905: å bygge ein stat og skape ein nasjon* (2. utg). Samlaget: 65

¹¹ Tønnessen 2004: 18

¹² Høigård & Ruge 1971: 67

¹³ Tønnessen 2004: 20

¹⁴ Seip 2005: 171

dårlig betalt og hadde en minimal utdanning.¹⁵ I loven av 1827 var det et ønske om flere fag i skolen. Likevel ble det ingen stor reform da fagene omhandlet i stor grad de samme som i den foregående forordningen. Undervisningsfagene dreide seg om lesing, religion og bibelhistorie, sang etter salmeboken, og skriving og regning. Elevene kunne få undervisning i andre fag, men det var kun hvis læreren hadde mulighet til det og omstendighetene tillot det. Det var skoleplikt fra 7-årsalder som varte frem til konfirmasjonen. Men hvis barna arbeidet mye de siste to-tre årene så kunne de få fritak fra skolen.¹⁶

Lov angående allmueskolevesenet fra 1827 gjaldt kun for allmueskolene på landet. Fram til 1848 fantes det derfor ingen felles bestemmelse for skolene i byene. Som følge av dette kunne undervisningsfagene variere i hver enkelt by.¹⁷ Med byskoleloven fra 1848 skulle undervisningsfagene omfatte lesing, religion og bibelhistorie, bibellesning og utenatslære av salmer. Et nytt tilskudd fra loven i 1827 gjaldt bibellesning, utenatslæren av salmer og skriftlesning. En annen bestemmelse i loven ga presten tillatelse til å gi barn som var flinke i lesing og religion og bibelhistorie, fritak fra skolegangen. I tillegg til dette kunne gutter få veiledning i gymnastikk og jenter tilsvarende veiledning i håndarbeid. En annen forskjell fra loven i 1827, var at denne loven sa noe om skolens formål og den overordnede oppgaven til skolen.¹⁸

KAPITTEL 2: TO LOVFORSLAG OG KIRKEKOMITÉENS INNSTILLING

2.1 NYE REFORMTANKER OG PEDAGOGISKE IDEER

Grunnidéen i den norske allmueskolen var godt ankret i pietismen fram til midten av 1800-tallet. Nye ideer og tanker førte til et gjennombrudd i utdanningsregime fra 1850-tallet. I takt med samfunnets utvikling ble det stilt nye krav. Med hensyn til pedagogikk stilte opplysningstidens ideer og et nasjonalistisk tanke sett stadig større krav til utdanning. Industrialisering førte til at Norge gikk fra å være et fiske- og jordbrukssamfunn til å bevege seg mot etablering av fabrikker, utvikling av jernbane og veinett, samt befolkningsvekst i byene.¹⁹

Sentrale personer i denne reformperioden var Ole Vig, Hartvig Nissen og Nikolai Grundtvig. På hver sin kant var de av stor betydning for reformarbeidet som foregikk på midten av 1800-tallet. Grundtvig var prest fra Danmark som argumenterte for at skolens hovedmål

¹⁵ Sejersted, F. (2001). *Den vanskelige frihet: Norge 1814-1850*. Pax: 200

¹⁶ Høigård & Ruge 1971: 67

¹⁷ Dokka 1967: 54

¹⁸ Ibid: 65

¹⁹ Tønnessen 2004: 27

burde ha søkelys på den folkelige dannelsen med feste i kristendomskunnskap. Dermed vokste begrepet om folkeskolen frem. I tillegg fremmet Grundtvig de nasjonale motivene blant annet ved nasjonens historie og undervisning i dets språk.²⁰ Vig ønsket en utdanning som skulle være dannende for barnet med forankring i det nasjonale særpreget. I tillegg videreførte Vig Grundtvigs tanker om en felles folkeskole til Norge. Try skrev blant annet at Vig arbeidet for mer statlig støtte til lærerseminariene og en forbedret utdanning for lærerne.²¹

Hartvig Nissen var en av de med aller størst innflytelse på lov om allmueskolevesenet av 1860. Nissen var interessert i allmueskolen og jobbet for en reform av denne særlig på landsbygda i Norge. Try skrev at Nissen ønsket bredere fagkrets og en borgerlig dannelse i tillegg til den kristne oppdragelsen.²² Dermed kunne allmueskolen bli omdannet til en folkeskole med allmenndannelsen som felles verdi. Videre arbeidet han for at arbeiderklassen skulle bli innlemmet i samfunnet og samtidig utjevne de sosiale forskjellene. Lov om allmueskolevesenet på landet ble i stor grad utarbeidet basert på et lovforslag fra Hartvig Nissen. Derfor har denne loven i senere tid blitt omtalt som «den Nissenske lov».²³

2.2 KRISTENDOMMENS ROLLE I SAMFUNNET PÅ 1800-TALLET

Til midten av 1800-tallet var det få som tvilte på kristendommen og dets sannheter. De fleste mennesker hadde stor respekt for religion. Befolkningen møtte til gudstjenester og deltok på kristelige ritualer. Gjennom forkynnelse i kirken, gjennom skolegangen og i konfirmantundervisningen, var ortodoksi og pietisme blitt allemannseie. Presten var ofte den eneste embetsmannen i bygda og stod i en unik posisjon religiøst og sosialt.²⁴ Far i huset leste prekensamlingen hver søndag for familien når det ikke var gudstjeneste.

Try skrev at allmuens barn lærte å lese på ny på 1800-tallet.²⁵ Dessverre var det få som brukte leseferdigheten i hverdagslivet. I hovedsak var leseferdigheten et middel som barna skulle bruke til det nødvendige. Dette gjaldt lesing av salmebøker i kirken og prekensamlingen i hjemmet. Om det var behov for kunnskap om verden utenfor gården og bygda spurte man gjerne reisende eller presten. Det fantes ikke-religiøse bøker i hjemme til allmuen, men de var ofte lånt av presten eller kjøpt på auksjon.²⁶

²⁰ Seip 2005: 175

²¹ Try 1995: 389

²² Ibid: 387

²³ Grankvist, R. (2000). *Utsyn over norsk skole: norsk utdanning gjennom 1000 år*. Tapir akademisk forlag: 74

²⁴ Try 1995: 416

²⁵ Ibid: 393

²⁶ Ibid.

På denne tiden var staten og kirken sammenbundet, hvor religionens rette fortolkning ble bestemt fra øvrigheten. I samfunnet var det gjennom religionen og dens utøvelse at staten kom nærmest inn i folkets privatliv. Kirkens styringsform var et annet diskusjonsspørsmål. Seip skrev at fra 1814 var det en selvfølge at kirken og staten var under ett.²⁷ Kirken var styrt av myndighetene og kirkens lover skulle etterkommes som alle andre lover. Fra 1830 ble dette synet utfordret hvor resultatet ble at båndene mellom kirke og stat ble gradvis løsere. Et nytt syn på religion vokste frem der religion ble sett på som en mer individuell sak. Kirketilhørigheten hørte til privatpersonens virke og var uavhengig av statsborgerskapet. Dette førte til et krav om større kirkelig selvstyre og religionsfrihet.²⁸

Det var noen uenigheter angående hva som var den rette og sanne kristne lære. Rasjonalisme hadde ført til en filosofisk retning som la stor vekt på fornuften. Grundtvigs filosofi baserte seg på gjeninnførelsen av Bibelens ord i teologi og kirkeliv som en motstand mot rasjonalisme. Seip skrev at den grundtvigske bevegelsen baserte seg på at den kristne troen skulle gjennom kirke, menigheten og trosbekjennelsen føre til en direkte kontakt med Gud.²⁹ Skriftgrunnlaget var omstridt, og Bibelen var blitt allemannseie. En av de store spørsmålene handlet om lærebøkene i skolen. Elevene i skolen leste *Pontoppidans forklaring* og gjennom sine 757 spørsmål fra 1739, tolket barna Guds ord. Forklaringen var en tung bok med mye innhold, og i 1839 ble det satt ned en kommisjon for å revidere boken og katekismen. Den nye revisjonen ble godkjent og brukt i allmueskolene på landet. Seip skrev i sin bok at den nye reviderte utgaven av forklaringen møtte mye motstand blant lekfolk da flere mente den var for grundtvigiansk.³⁰

2.3 LOV OM ALLMUESKOLEVESENET PÅ LANDET 1860

Skoleloven fra 1860 representerte et skille i skolepolitikken hvor det ble en overgang fra en kristendomsfokuset skole til en mer allmenndannende skole. Slagstad skrev at dette var forgjengeren til det som utviklet seg til å bli en «folkedannende skole i statlig regi for landet i sin helhet».³¹ Lov om allmueskolevesenet på landet fra 1860 omtales også som landsskoleloven eller fastskoleloven, og ble en reform på flere områder. Med loven ble det presentert både nye

²⁷ Seip 2005: 190f

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid: 200

³⁰ Ibid: 201

³¹ Slagstad, R. (2015). *De nasjonale stateger*. (3. utg). Pax: 51

pedagogiske og administrative ideer og strategier. Videre skrev Slagstad at loven sørget for at allmueskolen skulle fungere nasjonalt integrerende i tillegg til å være sosialt moderniserende.³²

I den nye pedagogiske organiseringen lå det en sekulariseringsreform hvor nytt kunnskapsstoff skilte seg fra den kristelige innpakningen. Målet med loven var fortsatt å gi en kristelig opplysning, men elevene skulle nå i tillegg dra nytte av kunnskaper og ferdigheter som ethvert samfunnsmedlem burde besitte. Det var i denne loven begrepet *allmenndannelse* ble brukt for første gang om skolens formål. Et annet nytt element i denne loven var skifte fra begrepet religion til å spesifisere at det gjaldt kristendomskunnskap. Undervisningsfagene ble utvidet til å omhandle jordbeskrivelse (geografi), naturkunnskap og historie. Det ble også bestemt at hver kommune skulle ha faste skolehus i hver skolekrets der minimum 30 skolepliktige barn kunne søke til samme skole. I 1860 underviste omgangsskolene ca. 49% av elevene, mens den i 1890 hadde gått ned til 6%. Allmueskolen var i denne perioden blitt det nye samfunnets «fremste offentlige uttrykk».³³

2.4 GRUNNLAGET FOR NY LOV

Driften av omgangsskolen og ny lov til allmueskolene på landet var et spørsmål som preget 1840-årene. I 1845 var det blant annet en proposisjon som ikke ble behandlet av stortinget, men som de ulike stiftsdireksjonene uttalte seg om. I 1848 kom det en ny lov om allmueskolen som ikke ble sanksjonert. Det som ble avgjørende for sanksjonsnektelsen var lovens administrative forhold. Stortinget hadde gitt skolekommisjonen en annen sammensetning enn det som ble foreslått i proposisjonen.³⁴ Med få endringer ble proposisjonen fra 1848 igjen satt frem for stortinget i 1851. Selv om det kun var tre år siden sist, var situasjonen nå forandret. Høigård og Ruge skrev at mellom 1848 og 1851 kom det en pedagogisk nyorientering på stortinget som førte til et nytt og moderne syn på skolen.³⁵ Blant annet ble Grundtvigs ideer som omhandlet språk og historie sett på som viktige skolefag. Det var store diskusjoner om hvorvidt det var ønskelig med en ny og bedre lov der blant annet økt støtte fra staten var et tema. På landet og i bygdene var det mange som ikke ville sende barna til skolen da de mente at skoleplikten blandet seg inn i familiens private liv. Det var foreldrene eller familien som hadde ansvar for å gi barna oppdragelse. Hans Riddervold sa på stortinget i 1842 at motstand til skolen var møtt blant bøndene i bygdene. Dette var på grunn av at skoleloven og skoleplikten brøt med menneskets

³² Ibid:

³³ Ibid: 54

³⁴ Døkkå 1967: 103

³⁵ Høigård & Ruge 1971: 94f

naturlige frihet. Riddervold var en aktiv mann på stortinget. Fra 1827 var han representant for Fredrikstad og i 1843 ble han utnevnt til biskop i Trondhjems stift. I 1848 ble han statsråd og tok over kirke- og undervisningsdepartementet.³⁶ Hartvig Nissen var enig i at det ikke var gunstig med en ny lov i 1851. Likevel fremmet han noen tiltak av administrativ art hvor ønsket var at allmuen selv ville ha et skoleløft.

I stortinget var det lite tvil om den proposisjonen som ble satt frem i 1851. Dokka skrev kirkekomiteen ikke ville at proposisjonen skulle behandles. Enstemmig ble kirkekomitéens ønske bifalt av Odelstinget.³⁷ I 1851 begynte kirke- og undervisningsdepartementet å disponere midler fra opplysningsvesenets fond til opprettelse og utvidelse av både høyere allmueskoler og midler til seminarer for omgangsskolelærerne.³⁸ Riddervold og Nissen trodde på at en skrittvis reform fra departementet. Dette skulle initiere en reformprosess hvor stortinget og skolene måtte tilpasse eg. De var enige om at gode argumenter og folkeopplysning var begreper som skulle sette i gang reformer. Da proposisjonen om ny allmueskolelov ble lagt til side i 1851 ble den ikke tatt frem igjen.

Den skolepolitiske posisjonen til juristene og teologene ble utfordret av filologene på midten av 1800-tallet.³⁹ I fronten for reformfilologene stod Hartvig Nissen som ønsket å reformere skolen ved at det skulle være plass til både en kirkelig og allmenndannende undervisning. Dermed vokste det frem flere reformer på denne tiden der Nissen ønsket at allmueskolen skulle være en folkeskole med fellesskap i dannelsen. Try skrev hvordan verdier og normer fra høyere sosiale klasser kunne trenge ned i arbeiderklassen slik at det lå til rette for større integrering i samfunnet og motsetninger kunne utjevnes.⁴⁰ Høigård og Ruge skrev at Nissens «oppgjør» med kirkeskolen handlet om hvordan skolen burde gi rom for andre fag i tillegg til kristendomskunnskap.⁴¹ Nissen hadde varme ord om kristendomsundervisningen og ønsket at den kristne nestekjærligheten skulle prege alle fag i skolen. Ved å gi rom til andre fag fikk allmueskolens barn en videre allmenndannelse. Med sitt vitenskapelige og altomfattende dannelsessyn var et av poengene til Nissen at han ville danne en helhet med både ånd og legeme, menneskelivet og naturlivet.⁴² Integrasjonen av naturvitenskap i skolesystemet var «et skolens

³⁶ Lindstøl, T. (1914b). *Stortinget og statsraadet: 1814-1914: B. 1 D. 2: Biografier L-Ø: samt tillæg*. Steen'ske bogtrykkeri: 713

³⁷ Dokka 1967: 106

³⁸ Ringdal, N. J. (2004). *Fra Treschow til Riddervold: om rammebetingelsene for norsk statlig kulturpolitikk 1814-1827 og andre studier i 1800-tallets kulturpolitikk*. Unipub: 70

³⁹ Slagstad 2015: 50

⁴⁰ Try 1995: 387

⁴¹ Høigård & Ruge 1971: 128

⁴² Try: 401f

forhold til livet, i sjelen og dens utviklingsvesen dybt grunnet krav».⁴³ Videre ønsket Nissen å slutte å bruke lærebøkene i religion som ordinære lesebøker i norsktimen. Nissen argumenterte for at staten skulle bidra til å lage en ordentlig lesebok hvor det først og fremst var alminnelige verdslige stykker. Leseboka skulle helst inneholde tekst som orienterte barn om verden, blant annet historie, geografi og naturfag. Bestemmelse om en ny lesebok kom etter loven av 1860 som en av de store skoledebattene i de kommende årene.⁴⁴

2.5 UTARBEIDELSEN AV ALLMUESKOLELOVEN

Tankene og ideene som Nissen fremmet på midten av 1800-tallet, viste seg å ha stor betydning for lovforslaget han utarbeidet i 1859. I stillingen som konsulent for kirkedepartementet fikk han reise til Skottland i 1852. Der studerte han skolevesenet og brukte det til inspirasjon hvor nye ideer for reformering av skolevesenet kom til.⁴⁵ Materialet Nissen samlet inn på denne reisen arbeidet han videre med. Dette ble tatt med i betraktningen da hans endelige lovforslag ble utformet. Da han forlot konsulentstillingen og departementet i 1854, fortsatte han reformarbeidet som endte i to forslag om endringer i både by- og landsskoleloven. Disse utformingene og bearbeidelsen av forslagene ble lagt frem for stortinget i 1857. Forslagene ble ikke behandlet da det manglet uttalelser fra en rekke skoleautoriteter om Nissen sine forslag. Dokka skrev at det var stortingets mening at alle endringer i loven burde behandles under ett.⁴⁶ Saken ble dermed sendt til regjeringen i sin helhet.

Ved kongelig resolusjon av 1. september 1858 ble det satt ned en kommisjon som fikk i oppgave å utarbeide et lovforslag til allmueskolevesenet basert på det materialet den måtte finne hensiktsmessig. Skolekommisjonen besto av fire teologer og én jurist. Formann i den kongelige allmueskolekommisjonen var Ludvig Kyhn. Han var ekspedisjonssekretær i kirkedepartementet før han ble amtmann i Hedemarkens Amt.⁴⁷ Halvor Folkestad var omgangsskolelærer før han i 1849 ble sokneprest i Kvitseid og bestyrer for lærerskolen. Der arbeidet han for utbyggelsen av skolehus i skolekretsene for å fremme den kristelige opplysningen til bygdene. I skolekommisjonen var det han som gjorde mesteparten av arbeidet og skrev proposisjonen.⁴⁸ Halvor Hansen begynte som omgangsskolelærer i Asker og i 1855 tok han teologisk embetseksamen. Han viste stor interesse for lærerutdanningsarbeidet og ga

⁴³ Slagstad 2015:52

⁴⁴ Seip 2005: 201

⁴⁵ Dokka 1967: 171

⁴⁶ Ibid: 172

⁴⁷ Tønnessen 1980: 26f

⁴⁸ Espeland, A. (1934). *Norske skolefolk*. Dreyer: 35f

ut flere hjelpebøker for arbeid i allmueskolen.⁴⁹ Carl Peter Parelius Essendrop var sokneprest og førstelærer ved Klæbu seminar før han ble biskop i Tromsø i 1861. Skolekommisjonens siste medlem var Peter Bech Lund som var sokneprest i Fjell.⁵⁰ Nissen ble ikke tatt med i skolekommisjonen, noe som vakte stor oppsikt da mange mente han var et selvskrevent kommisjonsmedlem.⁵¹

Skolekommisjonen fikk presentert et omfattende materiale. Blant annet fikk den opplysninger om lærerlønnen fra departementet, i tillegg fikk den materialet som Nissen hadde utarbeidet fra reiser i konsulentstillingen. Skolekommisjonen fant den gamle allmueskoleloven fra 1827 så utilfredsstillende at den ikke kunne revideres. Dermed måtte de utarbeide et fullstendig nytt lovverk. I oktober ble lovforslaget til skolekommisjonen fremsatt som proposisjon av statsråd Riddervold. Nissen reagerte på forbigåelsen i skolekommisjonen med å utarbeide et fullverdig motforslag basert på forslaget fra skolekommisjonen. Han utformet sitt private lovforslag med å sette det opp punkt for punkt mot forslaget fra skolekommisjonen. Nissen la til endringer der han syntes det var nødvendig. På dette viset kunne han påpeke forskjellene mellom hans egne punkter kontra skolekommisjonens lovforslag. Ved å bli stilt i kontrast til kommisjonsforslaget ble hans egne ideer konsekvent skarpere presisert. Dokka beskrev at måten Nissen ble satt i kontrast til kommisjonen, gjorde at hans verk ble usedvanlig sterkt og godt begrunnet.⁵² I tillegg hadde det tiltrukket seg ekstra oppmerksomhet da lovforslaget hans viste en enestående og uvurderlig interesse for saken.

Den 25. oktober 1859 ble lovforslaget til Nissen overlevert til kirkekomitémedlem, Harald Ulrik Sverdrup, som presenterte dette for stortinget. Da kirkekomitéen skulle utarbeide sin innstilling ble det ikke tydelig presisert om innstillingen bygget på skolekommisjonen eller Nissen sitt forslag. Noen detaljer var hentet fra skolekommisjonen sin proposisjon, men i alt var det forslaget til Nissen som ble presentert som kirkekomitéen sin innstilling.⁵³ Når det gjaldt §5 punkt b var denne uendret i lovforslaget til skolekommisjonen og Nissens. Paragrafen var nesten uendret i innstillingen til kirkekomitéen. I innstillingen var det lagt til elementer i teksten nedenfor punktene som omhandlet guttenes mulighet til gymnastikk. Da kirkekomitéen la frem sin innstilling 4. februar 1860 så §5 slik ut:

§5

Underviisningsgjenstandene i Kredsskolerne ere:

⁴⁹ Ibid: 39

⁵⁰ Sirevåg, T. (1985). *Innhogg og innsyn i skole og politikk 1814-1884*. Universitetsforlaget: 39

⁵¹ Braseth, P. (2015). *Hartvig Nissen: skole- og samfunnsreformator*. Snøfugl: 63

⁵² Dokka 1967: 173

⁵³ Høigård & Ruge 1971: 105

- a. *Læsning.*
- b. *Christendomskundskap (Bibelhistorie, Troes- og Pligtlære, Bibellæsning, Udenadslæren af Psalmevers.)*
- c. *Sang.*
- d. *Skrivning.*
- e. *Regning*

Naar Skolekommissjonen finder, at Omstændighederne tillade det, gives Drengene Veiledning i Gymnastik og militære øvelser. Skolen begynder og slutter hver Dag med Bøn og Psalmesang eller en af delene.⁵⁴

KAPITTEL 3: STORTINGSBEHANDLINGEN AV ALLMUESKOLELOVEN §5

Innstillingen fra kirkekomitéen ble diskutert grundig både i Odelstinget og Lagtinget. Odelstinget benyttet i første omgang syv dager på å gjennomgå og gjøre vedtak til innstillingen. Lagtinget diskuterte vedtakene fra Odelstinget i fem dager. Deretter brukte Odelstinget én dag, og Lagtinget én dag. Flere av endringene som ble gjort av begge kamrene handlet om valg av ord og oppbygning av paragrafer. Av store endringer var det spesielt diskusjon omkring paragraf fem. Endringene gjaldt tilegnelse av nye fag og hvorvidt loven skulle bestemme hva kristendomsfaget skulle være.⁵⁵ Lovforslaget til den oppnevnte skolekommissjonen spesifiserte kristendomsfagets innhold i en parentes. Spesifiseringen gjaldt bibellesning, tros- og plikt lære, og utenatslære av salmevers. I lovforslaget som Nissen utarbeidet, var det ikke gjort noen endringer i §5 fra forslaget til skolekommissjonen.

3.1 KIRKEKOMITÉENS INNSTILLING OG FORHANDLINGENE AV ALLMUESKOLELOVEN

Kirkekomitéens innstilling bestod av ni kapitler med totalt 90 paragrafer. Innledende i innstillingen ble det gitt en forklaring på sammensetningen av paragrafene med utgangspunkt i den kongelige proposisjonen og Nissens lovforslag. Paragraf fem som omhandlet hva undervisningen i skolen skulle inneholde var lik i begge lovforslagene. I forklaringen til parentes fem, stod det at det var en minoritet av fem medlemmer i kirkekomiteen som beskrev viktigheten av å begrense parentesen i punkt b. Kirkekomitéens minoritet argumenterte for at

⁵⁴ Indst. O. No. 46. *Indstilling fra Kirkekomiteen til Lov angaaende Almueskolevæsenet paa Landet.* (4. februar 1860): 213

⁵⁵ Helgheim, J. J. (1980). *Allmugeskolen paa bygdene.* Aschehoug: 107

parentesen burde nedskaleres til å inneholde «Bibelhistorie, Troes- og Pligtlære».⁵⁶ Dette ble begrunnet med en frykt om at spesifikasjonen førte til at for mange timer gikk med til kristendomsfaget, og at man ville oppføre hver av dem på timetabellen med egne timer. I tillegg la de til grunn at «Bibellæsning og Udenadslære af Psalmevers» ikke kunne betraktes som enkeltstående undervisningsfag, men heller som undervisningsmåter beskrevet i skoleplanen.⁵⁷ Majoriteten av kirkekomitéen ville det annerledes og parentesen ble stående da de mente at loven kunne inneholde veiledende bestemmelser da det tross alt var skolens viktigste fag. Innstillingen i sin helhet ble dermed sendt videre til forhandlinger i Odelstinget.

3.1.1 ODELSTINGETS FORHANDLINGER BEGYNNER

Elleve dager senere var loven oppe til forhandlinger i Odelstinget. Den 16.februar 1860 ble paragraf fem diskutert. Stortingsrepresentant og medlem av kirkekomitéen, Nicolai Ulstad, argumenterte først hvorfor parentesen etter kristendomskunnskap burde sløyfes.⁵⁸ Det første han argumenterte for var tydeligheten i begrepet «Christendomskunnskap».⁵⁹ Han mente dette hørte til i skoleplanen og ikke i loven da det kun var midler for å fremme undervisningen. I tillegg fryktet han at for mange timer skulle må med til kristendomsundervisningen. Ulstad påpekte at han ikke snakket imot religionsundervisningen, men at det var nødvendig for religionens egen skyld at det ble tilført flere fag i skolen. Han underbygde argumentet videre ved å forklare at hvis det ble tilført andre fag så gikk ikke det på bekostning av religionsfaget. Tvert imot trengte en ikke å bruke religionstimene til å undervise i andre fag. ⁶⁰ Likevel gikk han med på å kun beholde «Bibelhistorie, Troes- og Pligtlære» i parentesen slik som minoriteten av kirkekomitéen argumenterte for i innstillingen. Ulstad avsluttet med å si at han ikke trodde at punkt *b* ville tatt noen skade av å kun hete «Christendomskundskap».⁶¹

Daværende stortingspresident, Georg Prahls Harbitz, uttalte at det ikke var meningen «at gjøre Børnene til halve Theologer», men å gi dem den kristendomskunnskapen ethvert samfunnsmedlem bør besitte.⁶² Jørgen Olafsen var stortingsrepresentant og medlem av kirkekomitéen på daværende tidspunkt.⁶³ Han argumenterte for at det var flere steder i landet og blant skolelærere som mente det var nok med Pontoppidans forklaring, og at bibelhistorie

⁵⁶ Indst. O. No. 46. (4. februar, 1860): 203

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Lindstøl 1914b: 915; Stortingstidende, *Forhandlinger i Odelstinget*, No.51 (16.februar, 1860): 401

⁵⁹ S. tid. O. No. 51 (16. februar, 1860): 401

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid: 402

⁶² Lindstøl, T. (1914a) *Stortinget og statsraadet: 1814-1914: B. I D. 1: Biografier A-K: samt tillæg*. Steen'ske bogtrykkeri: 348f

⁶³ Lindstøl 1914b: 659f

og utenatslære av salmevers ikke var nødvendig. Videre forklarte Olafsen at parentesen var nødvendig for å gi disse folkene en pekepinn på at «sand naturlig Christendomskunnskap» måtte ha feste i bibelen. Til slutt understrekte Olafsen at kristendomskunnskap var det viktigste faget i skolen. Derfor valgte kirkekomitéen å beholde parentesen i overenstemmelse med forslagene til skolekommisjonen og Nissen.⁶⁴

Representant fra Kongsberg og sekretær i næringskomitéen, Wilhelm Saxild, fremmet å få inn naturkunnskap som et fag i allmueskolene.⁶⁵ Bakgrunnen for dette var at naturkunnskap ville stå på papiret i fem til ti år, da en ikke kunne forvente at alle lærere behersket dette når loven inntraff. Likevel hadde han stor tro på at bestemmelsen burde være med fordi loven var laget for fremtidig undervisning. Ulstad var ikke enig i at naturkunnskap skulle stå i paragrafen som et eget punkt, men erkjente at det var et viktig fag og at det ville bli utarbeidet lesebøker med et betydelig avsnitt for nevnte fag.⁶⁶ Kirkekomitemedlem, Niels Christensen Gjelstad, tilhørte komitéens majoritet hva gjaldt parentesens. Han stemte for å beholde spesifiseringen av kristendomsfagets innhold i parentes.

Frederik Stang var på daværende tidspunkt representant for Christiania, Hønefoss og Kongsvinger samt formann i justiskomitéen.⁶⁷ Han understrekte at han ikke var faglig kompetent på temaet, men uttrykte en synd over at barn fra 8-11 år ikke lærte annet enn religiøst innhold. Han var ikke enig i at naturkunnskap skulle få et eget punkt i paragrafen, men det burde heller vært jordbeskrivelse (geografi). I tillegg kunne han tenkt seg at barna lærte om norsk historie.⁶⁸ I et innlegg senere i debatten påpekte han igjen viktigheten av at barna fikk en geografisk oversikt, men da naturligvis bare det mest grunnleggende som for eksempel veiledning av kart. Deretter kom han med et foreløpig forslag. Han foreslo at punkt *a* skulle hete «Læsning og Udenadslæsning af dertil udvalgte Stof af Læsebogen». Her argumenterte han for at det ikke var nødvendig å påpeke hvilket innhold det var snakk om i loven, da leseboken ville inneholde det elementære lærestoffet som geografi, historie og naturkunnskap.⁶⁹

Johan Sverdrup var en radikal jurist som var medlem blant annet av valgkomitéen og formann i justiskomitéen på daværende tidspunkt.⁷⁰ Han mente det var viktig å se hvilken ånd parentesens i punkt *b* ville at undervisningen skulle foregå i. Sverdrup antydte at skolekommisjonen la til rette for at kristendomsundervisningen var så god at den kunne virke

⁶⁴ S. tid. O. No. 51 (16. februar, 1860): 402

⁶⁵ Lindstøl 1914b: 753; S. tid. O. No.51 (16. februar, 1860): 402

⁶⁶ S. tid. O. No. 51 (16. februar, 1860): 402

⁶⁷ Lindstøl 1914b: 822

⁶⁸ S. tid. O. No. 51 (16. februar, 1860): 404

⁶⁹ S. tid. O. No. 51 (16. februar, 1860): 405

⁷⁰ Fuglum, P. (2005). *Norsk Biografisk Leksikon: 9: Sundt-Wiborg* (Bind 9). Kunnskapsforlaget: 49

avsluttende for barn som ikke hadde mulighet til å fortsette til de høyere allmueskoler. Dersom parentesens som spesifiserte kristendomsfaget ble strøket hadde man ingen garanti for hva som ble lært i undervisningen. Deretter kom Stang med sitt endelige forslag. Intensjonen hans var ikke å skrive en fullstendig skoleplan, men hensikten var å fremstille hovedpunktene. Stang argumenterte slik «Vi ere Alle enige om, at et religiøse Grundlag er det vigtigste, [...] det er meget mere bleven ytret, at netop i De alleryngste Børneaar, er det Synd at Barnet ikke skal lære noget Andet end blot religiøst Stof.»⁷¹ Han understrekte at i byene ser man at det undervises i andre fag som virkelig kommer barna til gode.

Ved votering mot 12 stemmer ble det besluttet at i innstillingens punkt *b* skulle parentesens utgå. Dermed ble paragraf fem slik:

§5

Underviisningsgjenstandene i Kredsskolerne ere:

- a. Læsning*
- b. Tilegnelse af Dertil udvalgt Stof i Læsebogen,*
- c. Christendomskundskap,*
- d. Sang,*
- e. Skrivning,*
- f. Regning,*

*Naar Skolekommisjonen finder, at Omstændighederne tillade det, gives Drengene Veiledning i Gymnastik og militære øvelser. Skolen begynder og slutter hver Dag med Bøn og Psalmesang eller en af delene.*⁷²

Det ble argumentert fra flere i Odelstinget at spesifiseringen av innholdet i parentesens etter «Christendomskundskap» burde vært sløyfet. Et viktig argument som kom fram ved første forhandling i Odelstinget var frykten for at kristendomsfaget kom til å oppta for mange timer. Ulstad påpekte at han ikke hadde noe imot religionsundervisning, men tilføyelsen av nye fag var viktig for religionens egen skyld. Harbitz argumenterte også for å sløyfe innholdet i parentesens da det ikke var skolens hensikt å utdanne barna til halve teologer. Tvert imot var det skolens oppgave å gi barna den kunnskapen et hvert samfunnsmedlem bør besitte. Olafsen viste motstand mot å sløyfe parentesens da dette var skolens viktigste fag. I tillegg ga lærerne en pekepinn på viktigheten av bibelhistorie og læring av salmevers. Representantene Saxild og Stang ønsket å tilføre flere fag i loven. Særlig gjaldt det naturkunnskap, historie og geografi

⁷¹ S. tid. O. No. 51 (16. februar, 1860): 407

⁷² Indstilling. O. No. 46, *Beslutning, Odelstinget*, No 40 (1860): 264

(jordbeskrivelse). Sverdrup på den andre side mente at parentesen var viktig for å garantere en god undervisning i religion.

3.1.2 LAGTINGET MOTTAR BEMERKNINGER FRA ODELSTINGET

Forhandlingene i Lagtinget foregikk mellom 1.-5. mars 1860. Jacob von der Lippe var biskop, formann i kirkekomitéen og medlem av valgkomitéen på daværende tidspunkt.⁷³ I Lagtinget 1. mars argumenterte han for at en ikke trengte alle elementene i parentesens, men det måtte kjempes for å beholde bibelhistorie og tros- og pliktlære. Han viste til at i omgangsskolene bruktes mye av tiden på Pontoppidans forklaringer hvor konsekvensen var at man valgte bort bibelhistorien.⁷⁴

Medlem av næringskomitéen og Lagtinget, Søren Wilhelm Thorne, hevdet at alle som hadde kjennskap til kristendomsundervisning visste at man begynte med bibelhistorien.⁷⁵ Videre mente han at bibelhistorien tilhørte det nødvendige innholdet i undervisningen og det var viktig å legge vekt på dette. Rektor Holmboe var medlem av kirkekomitéen og Lagtinget, og han fremmet forslag om å la hele parentesens stå.⁷⁶ Han viste til at religion var skolens hovedfag og mange lærere trengte påminnelsen om nettopp dette. Deretter mente han at punktene i paragrafen skulle rangeres etter viktigheten av fagene og fremmet derfor forslaget om at «Christendomskundskap» bør settes før eventuelle andre stykker av leseboken.⁷⁷

President i Lagtinget, Haagen Ludvig Bergh, uttrykte sine tanker om at parentesens burde stå som bestemt av kirkekomitéen, og at en ikke burde innblande seg i slike detaljer av loven.⁷⁸ Ulrik Anton Motzfeldt var på daværende tidspunkt medlem av blant annet valgkomitéen og fullmaktskomitéen.⁷⁹ Han argumenterte for at det ikke fantes en skoleplan og dermed var det på sin plass at loven antydte hva som skulle formidles i undervisningen av kristendom.⁸⁰ Aanen Olsen Bergsager var medlem av bankkomitéen og representerte Mandals amt.⁸¹ Bergsager ytret at han ville ta vekk utenatslæren av salmevers da dette ville oppta for mye tid av undervisningen. Bakgrunnen for argumentet var at «Barnet lærer vakre Psalmer, om man ikke sætter det som særegen Deel af Christendoms læsningen».⁸² Ulrik Fredrik Lange var medlem av kirkekomitéen

⁷³ Lindstøl 1914b: 554

⁷⁴ Storthingstidende, *Forhandlinger i Lagthinget*, No.34 (1. mars, 1860): 264

⁷⁵ Lindstøl 1914b: 888; S.t id. L. No.34 (1. mars, 1860): 264

⁷⁶ Lindstøl 1914a: 395

⁷⁷ S. tid. L. No.34 (1. mars, 1860): 266

⁷⁸ Lindstøl 1914a: 80; S. tid. L. No.34 (1. mars, 1860): 266

⁷⁹ Lindstøl 1914b: 610

⁸⁰ S. tid. L. No.34 (1. mars, 1860): 267

⁸¹ Lindstøl 1914a: 81

⁸² S. tid. L. No.34 (1. mars, 1860): 267

i 1860.⁸³ Han fortalte i Lagtinget at han tilhørte minoriteten i kirkekomitéen som synes utenatslæren av salmevers var unødvendig å spesifisere i parentesene. Lange understrekte at utenatslære av salmevers ikke var undervisningsfag, men tilhørte metoden man brukte for å lære barna kristendomskunnskap.⁸⁴

Thorne uttalte seg igjen og uttrykte at tros- og pliktlære var det mest vesentlige. Han kom med et forslag for å få med utenatslæren av salmevers. Modifikasjonen låt som følger «Pligtlære, forened med Bibellæsning og Udenadslæren af Psalmevers».⁸⁵ Han mente at hvis denne metoden for læring av salmevers ble anvendt, ville den ha stor nytte. Tidligere medlem av kirkekomitéen og medlem av veikomiteen 1860, Nils Nilsen Hilsen, bemerket at det nok ikke var mulig at Odelstinget gikk med på å beholde parentesene i sin helhet. Han argumenterte for at bibelhistorie burde bli stående om det møtte motstand på landet. Hilsen ville ikke stemme for å la parentesene bli stående i sin helhet. President Bergh kunngjorde at om Odelstinget ikke gikk med på å beholde hele parentesene, så kunne de stryke siste del som gjaldt utenatslære av salmevers.⁸⁶

Ved votering så ble parentesene beholdt med en modifikasjon. I parentesene stod det «Bibelhistorie, Troes- og Pligtlære i Forening med Bibellæsning samt Udenadslæren af Psalmevers».⁸⁷ Grunnen til dette var at parentesene ble ansett som nødvendig på grunn av den motstand den har møtt mot bibelhistorie. I tillegg skulle barna bli kjent med den hellige skrift i sitt videste omfang i religionsundervisningen, og følgelig deretter kirkens beste salmer. Det ble også en endring ved paragrafens punkt *a* som omhandlet lesing. Der ble det tilføyet «Læsning med Tilegnelse af udvalgte Stykker af Læsebogen».⁸⁸ Paragrafen ble dermed slik:

§5

Underviisningsgjenstandene i Kredsskolerne ere:

- a. Læsning med Tilegnelse af udvalgte Stykker af Læsebogen,*
- b. Christendomskundskap (Bibelhistorie, Troes- og Pligtlære i Forening med Bibellæsning samt Udenadslæren af Psalmevers)*
- c. Sang,*
- d. Skrivning,*
- e. Regning,*

⁸³ Lindstøl 1914b: 530

⁸⁴ S. tid. L. No.34 (1. mars, 1860): 267

⁸⁵ Ibid: 269

⁸⁶ Ibid: 270f.

⁸⁷ Ibid: 271.

⁸⁸ Indstilling.O.No.46, Beslutning, Lagthinget, No.11 (1860): 295f

*Naar Skolekommisjonen finder, at Omstændighederne tillade det, gives Drengene Veiledning i Gymnastik og militære øvelser. Skolen begynder og slutter hver Dag med Bøn og Psalmesang eller en af delene.*⁸⁹

Flere av medlemmene som talte i Lagtingets forhandlinger viste sin støtte til kirkekomitéens innstilling omkring spesifiseringen av innholdet i parentesene. Biskop von der Lippe understreket at Pontoppidans forklaring tok mye tid av undervisningen som førte til forsømmelse av bibelhistorie. Thorne var enig i dette og poengterte at kristendomskunnskap har rot i bibelhistorien. Dermed var innholdet i parentesene avgjørende for fremtidig undervisning. Holmboe argumenterte for at innholdet i parentesene ble værende, da det på daværende tidspunkt ikke fantes en skoleplan hvor denne spesifiseringen hørte hjemme.

3.1.3 FORHANDLINGER I ODELSTINGET 16.MARS 1860

Den 16.mars 1860 blir loven behandlet i Odelstinget for andre gang. Frederik Stang argumenterte for at punkt *a Læsning* skulle stå alene. Videre uttalte Stang at han ikke hadde noen formening om innholdet i parentesene skulle bli stående. Men tilføyelse av nye fag burde stå som eget punkt da lesing var en særskilt ferdighet. Forslaget som ble lagt frem av Stang låt som følger «Udvalgte Stykke af Læsebogen [...] fornemmelig af jord- og naturbeskrivelse samt historisk Indhold».⁹⁰

Sverdrup var enig i forslaget til Stang. Han mente at allmueskolen ikke bare skulle handle om religionskunnskap og religiøst liv, men den skulle også romme borgerlig kunnskap. Bestemmelsen i parentesene som spesifiserer kristendomsfaget fant han ikke like heldig. En slik lovbestemmelse ga ingen garanti for at det ble fulgt i skolen. Om loven ga en indirekte eller direkte bestemmelse om bibelhistorien, så ville resultatet blitt det samme. Det ville bli undervist i bibelhistorie der det var kompetanse. Sverdrup mente parentesene var uheldig fordi man blandet seg inn i bestemte detaljer hvor man ikke kunne garantere for at det ble gjennomført.⁹¹

Ulstad holdt fortsatt på sin mening fra forrige gang saken var til behandling i Odelstinget. De elementene som parentesene inneholdt hørte ikke hjemme i loven, men i en skoleplan. Han holdt fortsatt på sin frykt for at religionsundervisningen ville oppta hele tiden en hadde til rådighet i skolene på landet. Han understrekte kommisjons grunn for at parentesene

⁸⁹ Ibid: 296

⁹⁰ Stortingstidende, *Forhandlinger i Odelstinget*, No.75 (16. mars, 1860): 594

⁹¹ S. tid. O. No.75 (16. mars, 1860): 595

ble skrevet inn. Ulstad argumenterte for at opptagelsen av parentesen var for at religionsundervisningen hovedsakelig skulle oppta skoletiden. Kommisjonen mente at med en slik parentes og dens presisering opprettholdt man kristendomsfagets status som skolens viktigste fag. Deretter påpekte Ulstad at nye fag kun ville komme religionsfaget til gode. Likevel kunne han gå med på å beholde bibellesning, tros- og pliktlære i parentesens.⁹²

Medlem av protokollkomiteen, Johannes Steen, var enig med forslaget til Stang at lesning burde være et eget punkt da det kun gjaldt lesing som egen ferdighet.⁹³ Med hensyn til parentesens så valgte Steen å holde på sin mening fra forrige behandling av saken. Han mente den burde utgå da enhver forstod at bibellesning, tros- og pliktlære ikke skulle utelukkes selv om det ikke stod i loven. Han mente heller det var selvskrevent i faget at man lærte dette, og dermed unødvendig å poengtere.

Da Ulstad kom til ordet igjen endret han sin mening angående parentesens. Han fremmet for å ta den vekk på bakgrunn at dersom bibellesning blir stående, ville det blitt tatt opp som eget undervisningsfag på timefordelingen. Videre understreket han at etter barnet var ferdig på skolen så begynte konfirmasjonsundervisningen. Deretter ble bibellesning vedlikeholdt ved gudstjenester gjennom hele livet. Dermed var frykten for at det ble for lite bibellesning i skolen, unødvendig. Ulstad påpekte igjen at religionsundervisningen ville komme til sin fulle rett ved å oppta flere fag i allmueskolen.⁹⁴

Olafsen derimot stemte for Lagtingets anmerkning angående parentesens. Grunnen til dette var usikkerheten på om det kom til å bli skrevet ned i skoleplanen. Ved å la parentesens stå, var han dermed sikret innholdet i undervisningen. Olafsen argumenterte for at elementene i parentesens var til støtte for religionsundervisningen, og trodde ikke at den ville virke skadelig. En annen grunn til Olafsen ville la den stå var hvordan konsekvensen ble at man unngikk misforståelser i undervisningen blant lærere og folket. Ueland uttrykte deretter at han vil la den stå da han var av den motsatte oppfatningen. Statsråd Stang kom til slutt med en anmodning om å endre naturvitenskap til naturkunnskap.

Ved votering ble Lagtingets anmerkning angående parentesens ikke bifalt. Odelstinget valgte å bli stående ved sin beslutning fra første gang saken var oppe i februar 1860. Kristendomskunnskap ble værende uten spesifisering av faget i parentesens. Stang fikk derimot

⁹² Ibid: 595f

⁹³ Lindstøl 1914b: 828

⁹⁴ S. tid. O. No.75 (16. mars, 1860): 599

gjennom sitt forslag angående punktet som omhandlet tilføyelsen av nye fag.⁹⁵ Odelstingets beslutning ble dermed slik etter 16.mars 1860:

§5

Underviisningsgjenstandene i Kredsskolerne ere:

- a. *Læsning,*
- b. *Christendomskundskap*
- c. *Utvalgte Stykker af Læsebogen, fornemmelig saadanne, der angaae Jordbeskrivelse, Naturkundskap og Historie.*⁹⁶

Ved Odelstingets behandling av Lagtingets anmerkninger ble det spesielt diskusjoner hvorvidt lesning skulle stå som eget punkt og om parenteser skulle bli stående. Stang argumenterte for at lesning var en egen ferdighet og den måtte ikke forveksles med tilegnelse av andre fag. Sverdrup var enig i dette og skolen skulle omfavne både det religiøse og borgerlige livet. Ulstad og Steen holdt på sine meninger angående parenteser og begge fremmet at den skulle tas vekk. Steen sa det ikke var nødvendig med en spesifisering av faget da det var selvskrevet hva faget burde inneholde. Olafsen holdt på Lagtingets beslutning og argumenterte for at spesifiseringen i parenteser ikke ville virke skadelig på religionsfaget. Ved votering ble kristendomskunnskap stående uten parenteser.

3.1.4 FORHANDLINGER I LAGTINGET 21.MARS 1860

Lagtinget behandlet saken for andre gang 21. mars 1860. Biskop von der Lippe argumenterte fra et konservativt standpunkt og talte først da saken skulle gjennomgå på nytt. Han uttrykte at den tvungne skole først og fremst var en religionsskole. Von der Lippe antydte at om man skulle gi folket en annerledes skole, så ville man ikke treffe folkets trang eller ønske. Han uttrykte at kristendomskunnskap var grunnlaget for oppdragelse. Derfor var undervisningen den viktigste, om ikke det eneste faget allmueskolen burde omhandle. Med kristendomsfaget og innholdet i parenteser fikk barnet alt det hadde behov for. Til de andre bemerkningene i loven som det har vært diskutert, hadde ikke von der Lippe noen formening. Likevel trodde han ikke det ville komme noe godt ut av loven og foreslo dermed en henleggelse.⁹⁷

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Indstilling. O. No. 46, *Beslutning. Odelstinget*. No. 44 (1860): 346

⁹⁷ Stortingstidende, *Forhandlinger i Lagthinget*, No.47 (21.mars, 1860): 368-370

Bergsager mente at det kom an på hvordan skoledirektørene valgte å innrette skolen, og han klarte ikke helt å frigjøre seg fra frykten om at skolen tok en realistisk retning. Thorne tenkte på samme måte som von der Lippe og Bergsager. I tillegg gjorde han en bemerkning at «Almueskolen, navnlig paa det lavere Trin, ikke alene er en Folkeskole, men ogsaa, og det hovedsageligen en Kirkeskole».⁹⁸ Videre argumenterte Thorne for at det var lite håp at det kunne undervises i disse fagene i nær fremtid. Dermed burde heller tilføyelsen av nye fag skrives i skoleplanen og ikke i loven. Thorne mente samt at hvis kristendomskunnskap måtte vike for nye fag ville ikke det gjøre skolen bedre, ei heller bli imøtekommet av folket. Spesielt vanskelig med nye fag ville det blitt i bygdene hvor skolegangen kun var 8-10 uker i året, og der undervisningen kun rommet det mest nødvendige.⁹⁹

Rektor Holmboe var heller ikke enig i de endringene som Odelstinget stemte for. Spesifiseringen av kristendomsfagets innhold i parentes ønsket han av flere grunner. Blant annet fordi lærerne hadde godt av en påminnelse om hvordan undervisningen skulle drives, og for å påpeke viktigheten av faget til fordel for nye fag. Frykten for at kristendomsfaget skulle få for mange timer mente han også var uten grunn. I tillegg argumenterte han for at man ville finne flere konsekvenser ved å ta bort parentesen, fremfor å la den stå. Holmboe syntes det var bra at tilegnelsen av nye fag ble rangert etter kristendomskunnskapen. Videre mente han at forandringene som var stemt over i forhandlingene, ikke ga så store konsekvenser at loven burde henlegges. Skipsreder fra Grimstad og Lagtingets medlem, Morten Smith-Petersen, uttalte at han håpte loven gikk gjennom da bygdene og allmuen hadde ventet i lang tid på ny skolelov.¹⁰⁰ Sekretær i Lagthinget på daværende tidspunkt, Ingebret Svendsen Mossige, nevnte for alle at denne loven hadde veldig stor betydning for folket samt at det burde være et felles ønske å utferdige den etter beste mening. I tillegg mente han at loven ble til med et trykk utenfra ved «en vis Paavirkning af Tidens Tone». På grunn av trykket utenfra, ville han helst at saken skulle tas opp i plenum (i regjeringen).¹⁰¹

Rektor Holmboe poengterte at Odelstinget og Lagtinget var uenige i om hvorvidt §5 hadde fått en heldig endring eller ikke. Han erkjente ikke slik som Mossige uttrykte, at saken var blitt utarbeidet på grunn av et utvendig trykk. Hilsen uttrykte at han ikke ønsket å sende dette lovverket til plenum, da han mente det ga en større fare for henleggelse. Han oppfattet trykket fra befolkningen som et ønske om å få en ny allmueskolelov, og dermed burde man

⁹⁸ Ibid: 370

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Lindstøl 1914b: 806; Stortingstidende, *Forhandlinger i Lagthinget*, No.47 (21.mars, 1860): 371

¹⁰¹ Lindstøl 1914b: 606; S. tid. L. No.47 (1860): 374

forholde seg til det. Biskop von der Lippe mente at man ikke kunne vite hvilken retning saken ville ta i plenum ved et så stort lovverk. Ved votering mot åtte stemmer ble lovverket sendt videre til den Kongelige Norske Regjering.¹⁰²

Da Lagtinget behandlet §5 for andre gang argumenterte biskop von der Lippe at den tvungne skole først og fremst var en religionsskole. Kristendomskunnskapen la grunnlaget for hele oppdragelsen, noe som Thorne sa seg enig i. I tillegg antydte Thorne at de nye fagene jordbeskrivelse, naturkunnskap og historie hører til i skoleplanen da det sannsynligvis blir vanskelig å undervise i disse fagene på landet. Von der Lippe foreslo å henlegge loven da han ikke trodde det ville komme noe godt ut av den. Dette gjenspeiler store deler av forhandlingene i Lagtinget 16. mars. Smith-Petersen påpekte at allmuen har ventet i lang tid på ny lov og håpte den ville gå gjennom. Etter avstemning ble lovforslaget fremlagt for den norske regjeringen i samme form som det ble presentert for Lagtinget for andre gang.

3.2 ET ØNSKE OM BIBELHISTORIE, TROS- OG PLIKTLÆRE

Innstillingen fra kirkekomitéen inkluderte parenteser som inneholdt hva kristendomsfaget skulle være. Denne beslutningen ble gjort av kirkekomitéen på bakgrunn av den informasjon de ble tilsendt. Nissen hadde ikke gjort noen endringer fra skolekommisjonen sitt lovforslag i §5. Punkt b «Christendomskundskap» ble stående med parenteser som inneholdt bestemmelsen «Bibelhistorie, Troes- og Pligtlære, Bibellæsning, Udenadslæren af Psalmevers».¹⁰³ Som nevnt var det en minoritet i kirkekomitéen som hadde andre ønsker angående parenteser. Fem medlemmer i komitéen ville kun at parenteser skulle inneholde bibelhistorie, tros- og pliktlære. Allerede her ble det ytret en frykt om at spesifiseringen i parenteser førte til at for mange timer gikk med til kristendomsundervisningen. I tillegg argumenterte minoriteten i kirkekomitéen at bibellesning og utenatslære av salmevers ikke kunne anerkjennes som enkeltstående undervisningsfag. Under utarbeidelsen av innstillingen ble det understreket fra minoriteten at elementene i stedet hørte til i en skoleplan fremfor å være spesifisert i lovverket.¹⁰⁴

I Odelstinget uttalte Ulstad at han var en del av kirkekomitéens minoritet som ville modifisere parenteser. Ulstad poengterte i forhandlingene at kristendomsfaget ikke kom til å ta skade av kun å hete «Christendomskundskap», men han kunne strekke seg til å beholde en del av den. Kristendomsfaget ville dermed ikke overskygge de andre fagene, noe som ville komme

¹⁰² S. tid. L. No. 47 (1860): 375

¹⁰³ Indst.O.No.46 (4. februar, 1860): 213

¹⁰⁴ Indst. Ot. No.46 (4. februar, 1860): 203

faget selv til gode.¹⁰⁵ Jørgen Olafsen tok del i kirkekomitéens flertall som stemte for innholdet i parentesen. Han mente det var flere steder i landet der lærerne hadde nok med Pontoppidans forklaring. Dermed begrunnet han viktigheten av parentesen med at flere lærere trengte en pekepinn på hva som forventes av religionsundervisningen. Da saken skulle stemmes for i Odelstinget ble det stemt først stemt over Stangs forslag om å sløyfe hele parentesens innhold. Dermed utgikk votering over å beholde bibelhistorie, tros- og pliktlære.¹⁰⁶

Ved førstegangsforhandlingen i Lagtinget ytret formann i kirkekomitéen, biskop von der Lippe, et ønske om å beholde deler av innholdet i parentes. Om bibelhistorie ble møtt med motstand i allmueskolen, mente han at man måtte kjempe for å beholde det i loven. Thorne erkjente dette da en viktig del av undervisningen ikke burde forsømmes i distriktene. Mossige ville beholde hele parentesen «eller ialfald en Deel af den».¹⁰⁷ Kirkekomitémedlem Lange uttalte et ønske om å beholde deler av den. Salmeverv kunne strykes og heller «anvende nogle Minutter av en anden Time» til dette.¹⁰⁸ Thorne ønsket ikke å gi slipp på hele innholdet i parentes, ei heller var det nok å tillegge parentesen bibelhistorie, tros- og pliktlære. Forslaget om å beholde alle elementene i parentes ble bifalt. I Odelstingets andre behandling av saken hadde Ulstad snudd på forslaget sitt. Uttalelsen låt som følger at han «stemmer helst mod den hele Parenthes».¹⁰⁹ Følgelig ble ikke diskusjon om å beholde bibelhistorie, tros- og pliktlære i parentes et tema lenger.

3.3 NISSENS REFORMTANKER FOR ALLMUESKOLEN PÅ LANDET

Hartvig Nissen hadde som nevnt stor interesse for allmueskolen på landet og ønsket å reformere denne. Try skrev at Nissen ville forbedre allmueskolen med en bredere fagkrets og en borgerlig utdanning i tillegg til den kristne oppdragelsen.¹¹⁰ Høigård og Ruge argumenterte også for at Nissen var allmenndannelsens forkjemper med et vitenskapelig og altomfattende dannelsessyn.¹¹¹ Høigård og Ruge argumenterer i tillegg for at Nissen tok et «oppgjør» med kristendommen og kirkeskolen. Nissen sitt lovforslag viste til flere store endringer fra skolekommisjonens forslag. Likevel er det interessant å se på paragraf fem i lovforslaget til Nissen. I lovforslagets andre kapittel om den lavere allmueskoles innretning, spesifiserer ikke

¹⁰⁵ S. tid. O. No. 51 (16. februar, 1860): 401

¹⁰⁶ Ibid: 412

¹⁰⁷ S. tid. L. No.34 (1. mars, 1860): 266

¹⁰⁸ Ibid: 267

¹⁰⁹ S. tid. O. No.75 (16. mars, 1860): 598

¹¹⁰ Try 2005: 387

¹¹¹ Høigård & Ruge 1971: 127

punktene noen endringer i skolens faglige innhold fra forslaget til skolekommisjonen. Ved å kun se på tilegnelsen av fag og den lavere allmueskoles fagkrets, var det ingen store endringer fra lov om allmueskolene i byene fra 1848.

Det er et interessant funn at den kjente skolereformatoren fra midten av 1800-tallet, ikke gjorde endringer i paragraf fem fra lovforslaget til skolekommisjonen. I utkastet til Nissen ble innholdet i parenteser til punktet om kristendomsfaget, stående. Dermed kan det argumenteres for at Nissen ikke delte den samme frykten for at religionsfaget opptok for mange timer i allmueskolen. Først i forhandlingene av loven i Odelstinget ble det gjort rede for av Ulstad hvordan kristendomsfaget ville ta for mye tid av skolegangen.¹¹² Wilhelm Saxild var den første som tok opp at naturkunnskap burde vært et fag i allmueskolen. Deretter argumenterte Stang for at jordbeskrivelse (geografi) og historie burde skrives ned i loven.¹¹³ Hartvig Nissen var en pioner på mange områder når det gjaldt allmueskolen. Til tross for dette kan det dermed argumenteres for at Nissen tilhørte den mer konservative siden når det gjaldt tilføyelsen av nye fag i allmueskolen. Da han utarbeidet sitt lovutkast, tok han utgangspunkt i skolekommisjonens forslag. Nissen stilte hverken spørsmål ved bestemmelsen om innholdet i parenteser eller ved §5 i sin helhet.

3.4 ALLMUESKOLENS FORMÅL I ENDRING

På 1800-tallet var som nevnt kristendommen godt forankret i samfunnet. Befolkningen hadde stor respekt for religion, og gjennom ulike ritualer hadde den blitt allemannseie. Ved den første forordningen om skolene på landet i 1739 var skolen en forlengelse av kirken. Allmueskolens formål var den kristne og moralske oppdragelsen.¹¹⁴ Undervisningen bestod i lesing av salmebøker og bibelen for å delta i det kristne livet. Både forordningen fra 1739 og allmueskoleloven av 1827 hadde begge utgangspunkt i den kristne troen. Dermed kan det argumenteres for at det var vanskelig for å slippe til nye fag i skolen, samt vike fra bestemmelsen om hva kristendomsfaget skulle inneholde. I den norske allmueskolen og i samfunnet generelt på denne tiden var kristendommen godt forankret. Utover på 1800-tallet kom det nye ideer fra ulike hold som ga inspirasjon til skolereformatorer. Særlig var Grundtvigs filosofi om historie og den rasjonalistiske ideen noe som påvirket Nissen i sine tanker som reformfilolog. Det vokste dermed tanker om at allmueskolens barn trengte undervisning i borgerlige fag i tillegg til den kristne opplysningen. Dette gjenspeiles i både den kongelige

¹¹² S. tid. O. No.51 (16.februar, 1860): 401

¹¹³ S. tid. O. No.51 (16.februar, 1860): 402; S. tid. O. No.75 (16. mars, 1860): 594

¹¹⁴ Seip 2005: 200

proposisjon og lovforslaget til Nissen hvor allmenndannelse for første gang ble skrevet om i allmueskolens formål. I tillegg fikk Frederik Stang gjennom sitt forslag om å innlemme geografi, naturkunnskap og historie i den lavere allmueskoles innhold.¹¹⁵

I forbindelse med innholdet i parentesene om hva kristendomsfaget skulle være, ble ulike argumenter fremstilt for å la den stå. Blant annet mente rektor Holmboe at lærere trengte en påminnelse om hva kristendomsundervisningen skulle inneholde. I tillegg mente Thorne at kristendomsfaget springer ut fra bibelhistorien.¹¹⁶ Ofte var Pontoppidans forklaring en tidstyv i allmueskolen som førte til at bibelhistorien ble forsømt. I Odelstingets første forhandling var dette et av argumentene til Jørgen Olafsen.¹¹⁷ Han viste til at bibelhistorie og utenatslære av salmevers ofte ble overskygget av Pontoppidans forklaring. Parentesen var derfor viktig for å understreke at undervisningen måtte ha feste i bibelen. I lagtinget argumenterte Holmboe for at religion var allmueskolens viktigste fag og mange lærere trengte en påminnelse om dette.¹¹⁸ Argumentene for å la parentesene stå slik den var viste hvilken forankring kristendommen hadde i allmueskolen samt vitnet det om en konservativ holdning fra Lagtingets medlemmer.

I Odelstinget kom det tydeligere fram hvordan allmueskolens formål var i endring. Ved Odelstingets første behandling av saken var det Ulstad som ytret at innholdet i parentesene ikke hørte hjemme i loven. Bibellesning og utenatslære av salmevers var heller metoder for undervisning og hørte dermed hjemme i skoleplanen.¹¹⁹ Frederik Stang var en veltalen taler som ofte ble godt hørt blant Odelstinget. Han var dyktig og la vekt på overbevisning gjennom saklige argumenter.¹²⁰ Det er verdt å bemerke seg hvordan Stang ble nevnt med tittelen *statsråd*, selv om han på daværende tidspunkt ikke var det. Dette viste hvilken overbevisningskraft han fremstilte. Ved første votering i Odelstinget ble forslaget hans om §5 først bifalt, som medførte at neste forslag gikk ut. Stang uttalte seg sterkt om kristendomsfaget da han sa at i «De alleryngste Børneaar, er det Synd at Barnet ikke skal lære noget Andet end blot religiøst Stof.»¹²¹ Dette sitatet fremmet hans ønske om å tilføye flere fag i skolen. Han anerkjente at kristendommen og det religiøse grunnlaget var viktigst. Likevel argumenterte han for at barna kunne lære noe annet som kom de til gode. Hans overbevisning og autoritet skinte gjennom ved faget naturkunnskap. Saxild argumenterte for at faget burde skrives inn i loven,

¹¹⁵ S. tid. O. No.75 (16. mars, 1860): 594

¹¹⁶ Lindstøl 1914b: 888; S.t id. L. No.34 (1. mars, 1860): 264

¹¹⁷ S. tid. O. No.51 (16. februar, 1860): 402

¹¹⁸ S. tid. L. No.34 (1. mars, 1860): 266

¹¹⁹ Ibid:

¹²⁰ Rygh, A. (1962). I Bull, E., Krogvig, A. & Gran, G. *Norsk biografisk leksikon.B. 14: Skredsvig-Stenersen*. Aschehoug: 295

¹²¹ S. tid. O. No. 51 (16. februar, 1860): 407

noe som Ulstad ikke var enig i. Først da Stang talte for tilføyelsen av naturkunnskap, historie og geografi som egne fag, stemte Ulstad for dette.¹²²

Da saken var oppe til forhandlinger i Odelstinget for andre gang var han dog ikke like opptatt av innholdet i parentesens. Her uttalte Stang at «Bogstav b kommer saaledes: «Christendomskundskap» med eller uden Parenthes, - mit Forslag angaaer ikke, hvorvidt denne Parenthes skal beholdes eller ikke».¹²³ Videre argumenterte Stang for tilføyelsen av geografi, naturkunnskap og historie som vant frem i Odelstinget. Kristendommen som grunnpilar i den norske allmueskolen ble dermed utfordret av Stang med sine pedagogiske ideer og tanker. Allmenndannelse som begrep i allmueskolen fikk dermed en ny betydning da den både rommet den religiøse oppdragelsen samt undervisning i nye fag. Som resultat av dette fulgte en gradvis endring av allmueskolen som kirkeskole til en allmenndannende folkeskole.

3.5 ET MØNSTER I STEMMEGIVNINGEN?

Medlemmene i både Odelstinget og Lagtinget viste interesse og var engasjerte i parentesens innhold. I Odelstinget var det større åpenhet for å vike fra kristendommens spesifisering. Ulstad var embetsmann som stemte for å sløyfe bestemmelsen i parentes.¹²⁴ Dog kunne han gå med på å beholde de delene som gjaldt bibelhistorie, tros- og pliktlære. Harbitz var både embetsmann og sokneprest.¹²⁵ Likevel argumenterte han for å ta bort parentesens. Både Stang og Sverdrup var mer opptatt av tilføyelsen av nye fag. Stang uttalte da saken var oppe i Odelstinget for andre gang at hans forslag ikke gikk inn på hvorvidt parentesens skulle beholdes eller ikke.¹²⁶ Olafsen som i tiden selv var omgangsskolelærer og kirkesanger argumenterte sterkt for å beholde parentesens. Gjelstad som var skipsreder og stortingsmann ville også beholde parentesens i sin helhet.

Nevnte personer i Lagtingets forhandlinger ville beholde bestemmelsen av innholdet i kristendomsfaget. Dette viser at Lagtingets medlemmer var vesentlig mer konservativt enn Odelstingets medlemmer. Mossige og Bergsager representerte bøndene. De stemte for å beholde innholdet i parentesens. Thorne og Motzfeldt var embetsmenn som stemte med flertallet om å beholde innholdet i parentesens.¹²⁷ Hilsen var både lærer og klokker, mens Holmboe var

¹²² Ibid: 403

¹²³ S. tid. O. No.75 (16. mars, 1860): 594

¹²⁴ Lindstøl 1914b: 915

¹²⁵ Lindstøl 1914a: 348

¹²⁶ S. tid. O. No.75 (16. mars, 1860): 594

¹²⁷ Lindstøl 1914b: 610, 887f

skolemann og politiker. Begge stemte for å beholde hele eller deler av innholdet i parentes¹²⁸ Von der Lippe var biskop som viste til at allmueskolen først og fremst var en kirkeskole. Dermed ble det tydelig hvorfor han stemte for bibelhistorie, tros og pliktlære, bibellesning samt utenatslæren av salmer.¹²⁹ I sin helhet er det vanskelig å argumentere for at det var et mønster i stemmeavgivningen. Harbitz var prest stemte mot parentesen, mens tidligere sokneprest, president Bergh, argumenterte for å beholde den. Både Ulstad og Thorne var embetsmenn, men begge stemte ulikt. Resultatet av stemmegivningen kan sees på bakgrunn av ulike argumenter som ble fremmet i de to kamrene. Stang var en dyktig taler som fremmet for tilføyelsen av nye fag. I tillegg syntes han det var synd at barna ikke lærte annet enn religiøst innhold i allmueskolen.¹³⁰ I Lagtinget var biskop von der Lippe en av de første til å uttale seg begge gangene saken var oppe. Stemmeavgivningen kan dermed sees i lys av hvilke argumenter som ble lagt frem og hvilken retorikk taleren brukte. Von der Lippe hadde autoritet som biskop, og hans tidlige uttalelser i Lagtinget kunne derfor ha påvirket stemmeavgivningen. I likhet kunne Stang sin dyktige taleevne og overbevisning påvirke votering i sin retning.

4.0 OPPSUMMERING OG AVSLUTNING

I denne oppgaven har det blitt undersøkt hvilke argumenter som lå til grunn for endringen i §5 i lov om allmueskolevesenet på landet. Allmueskolen på landet i Norge fikk sin første forordning i 1739 hvor formålet var å bidra med religiøs og moralsk oppdragelse. Ved loven av 1827 ble det tilføyet skrivning og regning i undervisningens formål, men ingen større forskjell ble det fra forordningen. Først i 1848 ble det oppnevnt en skolekommisjon bestående av fire teologer og en jurist. Medlemmene i kommisjonen fikk i oppgave å utarbeide en ny skolelov. Kommisjonen tok i bruk materialet fra tidligere undersøkelser om allmueskoler i både inn- og utland. Mye av dette materialet var utarbeidet av skolereformator Hartvig Nissen. Da skolekommisjonen la frem sin proposisjon, var forslaget delt i kapitler. Den lavere allmueskoles innretning tok for seg blant annet hvilke fag det skulle undervises i. Nærmere bestemt stod undervisningens innhold i §5. Paragrafen var delt inn i punkter til hvert fag. Punkt *b* omhandlet kristendomskunnskap hvor det fulgte en parentes som spesifiserte innholdet i faget. Når kommisjonen tilførte en slik parentes, kan det argumenteres for at den først og fremst ønsket å sikre bibelhistorien en sterkere posisjon i undervisningen. Hartvig Nissen ble ikke medlem i

¹²⁸ Lindstøl 1914a: 378, 394

¹²⁹ S. tid. L. No. 47 (21. Mars 1860): 370

¹³⁰ S. tid. O. No. 51 (16. februar, 1860): 407

den oppnevnte skolekommisjonen. Som privatperson utarbeidet han dermed et eget lovutkast basert på skolekommisjonen sitt forslag, med endringene han mente var hensiktsmessige. Dog var det ingen endring i §5 fra skolekommisjonen sitt lovforslag til Nissen sitt utkast.

I Odelstinget var det et større ønske om å fjerne parentesen med innholdet «Bibelhistorie, Troes- og Pligtlære, Bibellæsning Udenadslæren af Psalmevers». ¹³¹ Ulike argumenter lå til grunn for sløyfingen av parentesen. Blant annet uttalte Harbitz at det ikke var meningen å utdanne barna til teologer. ¹³² Skolens formål skulle bygge på kristendomskunnskap som et hvert medlem bør tilegne seg. Med denne presiseringen fulgte en frykt for at kristendomsfaget skulle oppta for mange timer av undervisningen. Lagtinget var noe mer konservativ hva gjaldt innholdet i parentesens. Argumenter fra biskop von der Lippe omhandlet forsømmelsen av *bibelhistorie* i allmueskolene. Dermed ble det enda viktigere å sikre den en sterkere stilling. Det ble diskusjoner om hvorvidt innholdet i parentesens kunne kortes ned til å kun inneholde bibelhistorie, tros- og pliktlære. Det ble ikke flertall for dette hverken i Odelstinget eller Lagtinget. I Odelstingets behandling av saken andre gang ble det igjen diskusjon rundt innholdet i parentesens. Igjen ble det vist til frykten for at for mange timer gikk med til religionsfaget. Frederik Stang uttalte at hans endelige forslag gjaldt tilføyelsen av jordbeskrivelse, historie og naturkunnskap. Han uttalte første gang saken var oppe at det var synd hvordan barna ikke lærte annet enn kun religiøst stoff. ¹³³ Dette gikk han videre inn på i Odelstingets forhandlinger andre gang. Forslaget gjaldt ikke hvorvidt kristendomsfaget skulle ha presiseringen av innholdet i parentesens. Stang sitt forslag endelige forslag var å tilføye nye fag i loven om allmueskolevesenet på landet. Med gode argumenter og overbevisning ble dette forslaget bifalt ved votering.

I lovforslaget til Hartvig Nissen var det ikke tilføyd nye fag i lovverket. Det er et interessant funn da han som skolereformator ikke fremmet forslaget for nye fag i allmueskolen. Både Høigård og Ruge, og Try skrev at Nissen arbeidet for en bredere fagkrets og allmendannelsesgrunnlag. ¹³⁴ Likevel er det et interessant at Nissen ikke gjorde noen endringer i §5. Hverken tilføyet han nye fag eller minsket kristendomsundervisningen. Loven om allmueskolevesenet på landet blir likevel sett på som et skritt i riktig retning mot en allmenndannende skole da han tilførte store endringer i andre paragrafer. Blant annet skrev han

¹³¹ Indst. O. No. 46. (4. februar, 1860): 213

¹³² Lindstøl 1914a: 348f

¹³³ S. tid. O. No. 51 (16. februar, 1860): 407

¹³⁴ Høigård & Ruge 1971: 127; Try 2005: 387

at der hvor flere enn 30 barn søkte samme skole skulle det opprettes et fast skolehus. Grankvist skrev at den i senere tid ofte har blitt omtalt som «den Nissenske lov».¹³⁵

At allmueskolen ble reformert med loven av 1860 var det ingen tvil om. De tidligere skolelovenes formål var å tilegne barna den kristne og moralske oppdragelsen. Kristendommen var godt forankret i allmueskolen da utgangspunktet for skolen var religionsoppdragelse. Imidlertid vokste det nye pedagogiske ideer og tanker frem på 1800-tallet som påvirket allmueskoleloven av 1860 i stor grad. Grundtvigs tanker om den folkelige dannelsen vokste frem hos skolereformatorer i Norge. Dette påvirket blant annet Nissen til å utarbeide nye lovforslag. Ved Stangs forslag om tilføyelse av nye fag bygget det oppunder tanken om allmenndannelsen. Da parentesens innhold om bestemmelsen av kristendomsfaget ble sløyfet, ga det større plass til de verdslige fagene. Kristendomsfaget var fortsatt det viktigste faget og lå til grunn for dannelsen, men likevel ble dette et viktig skritt i riktig retning for en allmenndannende skole. Frykten for at kristendomsfaget ville oppta for mange timer trumfet viktigheten av bibelhistorien av utenatslære av salmevers. Ved uteblivelsen av parentesens innhold ga det i tillegg mer rom til nye fag på timetabellen. I lys av dette kan en se hvorfor Slagstad argumenterte for at loven virket både nasjonalt integrerende og sosial moderniserende.¹³⁶ Dermed kan det konkluderes med at innholdet i parentesens innhold som ble diskutert i Odelstinget og Lagtinget ble historisk. Ved fraværet av elementene i parentesens innhold åpnet det opp for mindre bestemt kristendomsundervisning i allmueskolen, og rom for jordbeskrivelse, naturkunnskap og historie.

¹³⁵ Grankvist 2000: 74

¹³⁶ Slagstad 2015: 51

KILDER OG LITTERATUR

BIBLIOGRAFI

- Braseth, P. (2015). *Hartvig Nissen: skole- og samfunnsreformator*. Snøfugl
- Rygh, A. (1962). I Bull, E., Krogvig, A., & Gran, G. *Norsk biografisk leksikon: B. 14: Skredsvig-Stenersen* (Bd. 14). Aschehoug
- Dokka, H.-J. (1967). *Fra allmueskole til folkeskole: studier i den norske folkeskoles historie i det 19. hundreåret*. Universitetsforlaget.
- Espeland, A. (1934). *Norske skulefolk*. Dreyer.
- Grankvist, R. & Aase, M. (2000). *Utsyn over norsk skole: norsk utdanning gjennom 1000 år; [bilderedaktør: Monica Aase]*. Tapir akademisk forlag.
- Helgheim, J. J. (1980). *Allmugeskolen paa bygdene*. Aschehoug.
- Høigård, E., Ruge, H., & Hansen, K. I. (1971). *Den norske skoles historie: en oversikt* (3. oppl.). Cappelen.
- Lindstøl, T. (1914a). *Stortinget og statsraadet: 1814-1914: B. 1 D. 1: Biografier A-K: Vol. B. 1 D. 1*. Steen'ske bogtrykkeri.
- Lindstøl, T. (1914b). *Stortinget og statsraadet: 1814-1914: B. 1 D. 2: Biografier L-Ø: samt tillæg: Vol. B. 1 D. 2*. Steen'ske bogtrykkeri.
- Melve, L. (2018). Kildekritikk – en kort historikk. I L. Melve & T. Ryymin (red.), *Historikerens arbeidsmåter* (s. 35-43). Universitetsforlaget.
- Myhre, J. E. (2015). *Norsk historie 1814-1905: å byggje ein stat og skape ein nasjon* (2. utg.). Samlaget.
- Fuglum, P. (2005). *Norsk biografisk leksikon: 9: Sundt-Wikborg* (Vol. 9). Kunnskapsforlaget.

- Ringdal, N. J., Universitetet i Oslo Institutt for medier og kommunikasjon, & Høgskolen i Lillehammer. (2004). *Fra Treschow til Riddervold: om rammebetingelsene for norsk statlig kulturpolitikk 1814-1872 og andre studier i 1800-tallets kulturpolitikk*. Unipub.
- Seip, A.-L. (2005). *Nasjonen bygges: 1830-1870*. Aschehougs norgeshistorie, bind 8. Aschehoug
- Sejersted, F. (1995). *Den vanskelige frihet: 1814-1851* (3. utg.). Cappelen.
- Slagstad, R. (2015). *De nasjonale strateger* (3. utg.). Pax.
- Sirevåg, T. (1985). *Innhogg og innsyn i skole og politikk 1814-1884*. Universitetsforlaget.
- Telhaug, A. O., & Mediås, O. A. (2003). *Grunnskolen som nasjonsbygger: fra statspietisme til nyliberalisme*. Abstrakt forlag.
- Try, H. (1995). *To kulturer, en stat: 1851-1884*. Norges historie (3. utg. Bd. 11). Cappelen.
- Tønnessen, L. K. B. (2004). *Norsk utdanningshistorie: en innføring med fokus på grunnskolens utvikling*. Fagbokforlaget.

OFFENTLIGE DOKUMENTER

- Indst. Ot. 46 (1860). *Indstilling fra Kirkekomiteen til Lov angaaende Almueskolevæsenet paa Landet*. Kirke- og undervisningsdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1859-60&paid=8&wid=a&psid=DIVL609&pgid=a_0210
- Kng.prp (1859). *Lov om Almueskolevæsenet paa Landet*. Kirke- og undervisningsdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1859-60&paid=4&wid=a&psid=DIVL225&pgid=a_0313

Stortinget (1860). *Storthingstidende: Forhandlinger i Lagthinget. No. 34.* Kirke- og undervisningsdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1859-60&paid=-stid&wid=3&psid=DIVL8&pgid=3_0267

Stortinget (1860). *Storthingstidende: Forhandlinger i Lagthinget. No. 47.* Kirke- og Undervisningsdepartementet.

https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1859-60&paid=-stid&wid=3&psid=DIVL8&pgid=3_0371

Stortinget (1860). *Storthingstidende: Forhandlinger i Odelstinget. No. 51.* Kirke- og undervisningsdepartementet.

https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1859-60&paid=-stid&wid=2&psid=DIVL8&pgid=2_0403&vt=2&did=DIVL438

Stortinget (1860). *Storthingstidende: Forhandlinger i Odelstinget. No. 75.* Kirke- og undervisningsdepartementet.

https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1859-60&paid=-stid&wid=2&psid=DIVL8&pgid=2_0595

Stortinget (1860). *Beslutning. Lagthinget. No. 11.* Kirke- og undervisningsdepartementet.

https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1859-60&paid=8&wid=a&psid=DIVL697&pgid=a_0305

Stortinget (1860). *Beslutning. Odelstinget. No. 40.* Kirke- og undervisningsdepartementet.

https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1859-60&paid=8&wid=a&psid=DIVL665&pgid=a_0273

Stortinget (1860). *Beslutning. Odelstinget. No. 44.* Kirke- og undervisningsdepartementet.

https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1859-60&paid=8&wid=a&psid=DIVL749&pgid=a_0356

